

Оригинални научни рад
Примљен: 8. 9. 2022.
Прихваћен: 30. 9. 2022.

БЕЛЕЖНИЦА СВЕТИСЛАВА ВУЛОВИЋА*

У Народној библиотеци Србије чува се бележница која је приписана Божидару Кнежевићу (1862–1905), филозофу, историчару, преводиоцу. На основу анализе текста, односно хронологије дневничких забележака, рукописа, тематике и радова на које је аутор бележнице упућивао, недвосмислено се може доказати да бележница није припадала Божидару Кнежевићу, већ Светиславу Вуловићу (1847–1898), књижевном критичару, професору на Великој школи у Београду, члану Српске краљевске академије. Пошто је утврђено да бележница има три основна дела, датирана у 1894, 1896. и 1897. годину, у другом делу рада приказује се садржај Вуловићевих дневничких забележака.

У Народној библиотеци Србије у Фонду млађих књижевних рукописа и архивалија чува се једна бележница.¹ На њеним корицама залепљена су три папира, сигнатура (Народна библиотека СР Србије Р688), папир на којем је великим словима писаћом машином откуцано *Божја Кнежевић Бележница* и при дну папир на којем је руком написано *1896–1897 година*.² Бележница има три основна дела. Први почиње без посебног наслова, са више тешко читљивих речи. Други носи наслов *Моје*

---

* Рад је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години, бр. 451-03-68/2022-14 од 17.01. 2022.

¹ Према подацима добијеним у Народној библиотеци Србије, Фонд млађих књижевних рукописа и архивалија звао се Збирка млађих књижевних рукописа и архивалија до 2016. године.

² Народна библиотека Србије, Фонд млађих књижевних рукописа и архивалија (даље: НБС, Р), 688, Б. Кнежевић, *Бележница* (1896–1897). (приступљено 17. августа 2022): https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_327CC75E6DA2B9892B28BB13B8B7D70A). У Народној библиотеци Србије чувају се Кнежевићеве рукописи, три свеске *Мисли* и три свеске *Списи о историји*, као и успомене Кнежевићеве кћерке, Милке Кнежевић. НБС, Р 483/1–III, Б. Кнежевић, *Мисли*. (https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_1B29C9D107B66FE0B9051D30C3859E7F)

НБС: Р 484, Б. Кнежевић, *Списи о историји*, (https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_B739D8B3E5CD276AC02D3D6075E26C62)

*екскурсије 1896.*³ После две празне странице следи трећи део који нема посебан наслов, већ почиње набрајањем пречанских места у тадашњој Аустроугарској кроз која је пролазила пруга.⁴ Пар страница касније следи и наслов *Украј мора.*⁵

Аутор *Бележнице* се током боравка у Србији служио јулијанским календаром. Због прегледности нећемо поред датума на јулијанском календару уносити и датуме на грегоријанском, што ће, међутим, бити потребно приликом анализе забележака записаних у Аустроугарској, где је званични календар био јулијански.

Као што смо већ споменули на корицама *Бележнице*, осим Кнежевићевог имена, наслова и сигнатуре налази се и податак да су белешке уношене 1896. и 1897. године. На почетку првог дела *Бележнице* нису забележени место и датум. На другој (нумерисаној) страници забележени су место, дан и месец, али не и година („Градња 15ог новембра”). Пажљивијим читањем *Бележнице* може се, међутим, видети да је у првом делу забележен и један пун датум. После наслова песме *Женидба Будимлије Јове* записано је: „Певао ми уз гусле у Градњи 15ог новем. 1894. Јова Новаковић, младић од 24-25 год, писмен”.⁶ Није немогуће да је аутор 1896. године записао или преписао песму коју му је гуслар отпевао 1894. године. Вероватније је, међутим, да је први део *Бележнице* настао 1894. године.

Између друге (нумерисане) странице *Бележнице*, на којој је записано „Градња 15ог новембра” и 16. странице, на којој је забележено да је песму *Женидба Будимлије Јове* записао у Градњи 15. новембра 1894. године, записано је и подвучено „Ушавце 16ог новембра”.⁷ *Женидба Будимлије Јове* записана 15. новембра 1894. године почиње неколико страница након странице на којој је забележен 16. новембар и напуштање Градње, да би на страници после ове песме било записано ново место и нов датум: „Големо Село. 17ог нов.”⁸ Изгледа као да је песма забележена 15. новембра 1894. убачена између 16. и 17. новембра непознате године (1894. или 1896).

Први датум који се спомиње у другом делу *Бележнице* је 25. октобар 1896, када је аутор кренуо на пут возом из Београда, а следећи је 27.

НБС: Р 485, Милка Кнежевић, *Животи мојих родитеља* (https://digitalna.nb.rs/view/URN:NБ:RS:SD_A6EDE8FB0384F6EE35494F16DB660951) (приступљено 10. августа 2022).

³ НБС, Р. Б. Кнежевић, *Бележница (1896–1897)*. (https://digitalna.nb.rs/view/URN:NБ:RS:SD_327CC75E6DA2B9892B28BB13B8B7D70A), (даље: *Бележница*), 33.

⁴ *Истио*, 48.

⁵ *Истио*, 50. Страница испред странице број 50 није нумерисана. Странице које нису нумерисане обележаваћемо са словом „а”, нпр. 50 и 50а.

⁶ *Истио*, 16.

⁷ *Истио*, 13.

⁸ *Истио*, 20.

октобра 1896. године, када је записао прве белешке. Аутор *Бележнице* имао је обичај да дан-два касније забележи разговор, али их је прецизно датирао: „Јуче, 29-ог о м писах писмо Милки [...]”.⁹ Од једног сапутника прекјуче чух: грањица: тамо на грањицу”.¹⁰ Други део *Бележнице* завршава се 30. октобра 1896. године, када се аутор после три дана вратио у Градњу.

У првом делу *Бележнице* описан је временски период од прве дневничке белешке записане у Градњи 15. новембра до 20. новембра, када је аутор у Лесковцу те вечери записао догађаје из претходних дана.¹¹ Забележио је да је био на литургији у цркви у Бунуши 20. новембра: „Сутра, 20 [о]г бех у цркви (недеља и причест)”.¹² Недеља је била 20. новембра 1894. године по јулијанском календару (којим се служи аутор *Бележнице*), односно 2. децембра по грегоријанском. Две године касније недеља је била 17. новембра 1896. године по јулијанском календару, односно 29. новембра по грегоријанском. По јулијанском календару 20. новембра 1896. године била је среда. Као што смо већ споменули, други део *Бележнице* завршава се 30. октобра 1896. године, када се аутор после три дана вратио у Градњу. Мало је вероватно да је опет дошао у Градњу 15. новембра (1896) и да поново почиње да води дневник. Осим тога, према дневнику у недељу 17. новембра био је у Големом Селу, па није могао бити на литургији у Бунуши. Иако писци дневника и забележака често не прате редослед страница бележнице у коју уносе податке, мало је вероватно да би аутор *Бележнице* прво описивао догађаје из новембра 1896, а потом из октобра исте године.

На основу наведених разлога можемо закључити да је први део *Бележнице* записан 1894, а други 1896. године. Највероватније је аутор *Бележнице* 16. новембра 1894. године само мастилом преписао песму *Женидба Будимлије Јове*, коју је забележио претходног дана (15. новембра 1894). Није искључено и да је песму записао после неколико празних страница које је накнадно допуно. Аутор *Бележнице* је, дакле, у Градњи истог дана (15. новембра) записао песме *Ајдук Јеремија*,¹³ *Песма о Сџрижби (како се њева у свој Пољаници)*,¹⁴ *Песму која се њева у колу у Градњи*,¹⁵ *Сивала Сџана*,¹⁶ и *Женидбу Будимлије Јове*, као и казивања

⁹ *Исџо*, 38. Милка Вуловић, супруга Светислава Вуловића. Надимак имена Милка био је у то време *Кока*, како је исто назива. Стицајем околности мајка и кћерка Божидара Кнежевића такође су се звале Милка. Кћерка је такође имала надимак *Кока*.

¹⁰ *Исџо*, 38а. Јаков Јаша Продановић забележио је да је Вуловић нека писма писао више недеља.

¹¹ *Исџо*, 25а.

¹² *Исџо*, 28.

¹³ *Исџо*, 7–9 (у ствари 10).

¹⁴ *Исџо*, 9.

¹⁵ *Исџо*, 11 и даље.

¹⁶ *Исџо*, 12 и даље.

старијих становника. Наредног дана записао је догађаје, разговоре, имена и речи, између осталих и реч *рујан*, са напоменом да има исто значење које је већ образложио у „Годишњици Николе Чупића VI” („млад, још не сасвим зрео”).¹⁷

Дакле, закључили бисмо да први део *Бележнице* представља записе из новембра 1894, други белешке из октобра (новембра) 1896, а трећи из новембра и децембра 1897. године. У прилог закључку да је цео први део записан у Пољаници 1894. године иду и подаци везани за утврђивање аутора *Бележнице* на које ћемо указати. Због тога није исправна белешка на корицама *Бележнице* која записе датира у период од 1896. до 1897. године. Датирање треба померити за две године раније. Исправно би било написати да су забелешке настале између 1894. и 1897. године.

Рукописи Кнежевићевих *Мисли* и *Сјиса о историји* писани су истим препознатљивим, сасвим карактеристичним оштрим укошеним рукописом. Истим рукописом Кнежевић је написао и формалну пријаву на конкурс („стечај”) за Општу историју (нови век), односно за „катедру историје новог доба на Великој школи” 9. (21) марта 1897. године.¹⁸ Стил којим је Кнежевић писао приватне забелешке и формална писма мало се разликовао. Веома је уједначен и лако препознатљив. Сасвим је другачији, међутим, рукопис аутора *Бележнице*.

Теме о којима је реч у *Бележници* немају много везе са Кнежевићевим радом у области филозофије, историје и преводилаштва. Аутор *Бележнице* навео је, међутим, да је о значењу речи *рујан* писао у „Годишњици VI” („млад, још не сасвим зрео”). Проблем се појављује када се утврди да Кнежевић није имао објављен рад са темом која се разматра у дневнику у години и часопису који писац дневника наводи. „Годишњица Николе Чупића VI” објављена је 1884. године, када је Кнежевић тек завршио студије на Историјско-филолошком одсеку Филозофског факултета Велике школе.

У „Годишњици Николе Чупића VI” из 1884. године о речи *рујно* писао је Светислав Вуловић.¹⁹ Аутор *Бележнице* навео је значење епитета *рујно* које је и Вуловић навео. Пошто је *Бележница* писана, као што је показано, од 1894. до 1897. године, потребно је било упоредити Вуловићев рукопис са рукописом аутора *Бележнице*. У Архиву Српске академије на-

¹⁷ *Истио*, 15а.

¹⁸ ДАС, МПс, XV, 178/97, Б. Кнежевић министру просвете и црквених послова (Андри Николићу), Београд, 9. (21) март 1897, објављено у: Р. Ристић, *Прилози за биографију Божидара Кнежевића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 28, 1-2, Београд, 1962, 88–89.

¹⁹ С. Вуловић, „*Рујно*” *у прилогу истраживању етимологије у народној (усменој) српској поезији*, Годишњица Николе Чупића, 1884, VI, 263–270. О тумачењу значења речи *рујан* вид. М. Ивић, *Рујан, рујеван, рујевина, руји и сл.*, Јужнословенски филолог, Повремени спис за словенску филологију и лингвистику, Београд, 1974–1975, XXI, 165–187.

ука и уметности сачувана су поједина Вуловићева писма. Може се видети да особености рукописа из писама написаних 1894. и 1897. одговарају оним у *Бележници* насталој у истом периоду. На исти карактеристичан начин писана су поједина слова (Б, Н [N] [исто у писмима још из 1881], А, Д, у).²⁰ Дакле, поређењем рукописа, увидом у радове аутора *Бележнице* и варијанте народних песама које је записао и анализом садржаја дневничких забележака може се утврдити да *Бележница* није припадала Божидару Кнежевићу, већ Светиславу Вуловићу.

Народна библиотека Србије откупила је рукописе Божидара Кнежевића од његове кћерке Милке Кнежевић 1958. године. *Бележницу* је Библиотеци поклонила Милица Продановић 1973. године. Можемо претпоставити да се *Бележница* налазила у заоставштини Јаше Продановића, који се у време припремања целокупних дела Светислава Вуловића служио и његовом рукописном заоставштином. Продановићева снаха је, дакле, поклонила Библиотеци *Бележницу* Светислава Вуловића која је грешком приписана Божидару Кнежевићу.

*

Светислав Вуловић је, дакле, новембра 1894. године путовао у Врање, где је у Пољаници, односно Пољаничком срезу Врањског округа (Владичнин Хан, Големо Село, Градња, Моштаница, Прибој, Стубал) бележио говор народа тог краја, народне песме и разговоре које је водио. У Градњи је 15. (27) новембра 1894. године записао више песама које је исте године објавио у „Годишњици Николе Чупића”. Између осталих, записао је варијанте песама *Ајдук Јеремија* и *Женидба Јове Будимлије*:

„Градња 15. новембра. [...]

Ајдук Јеремија

Казивао Јово Милошев, родом из Брестова ср. пољаничког, који сада живи у Рамном Делу [Равни Део]. Дobar чича од 70 год. Научи, каже гудети још као дете од оца и од свога попа, а неке песме и у Србији 'од читанку'. Гуди доста лепо”.²¹

Исте 1894. године Вуловић је ову напомену објавио заједно са песмом у „Годишњици Николе Чупића XIV”, очигледно на основу записа из *Бележнице*, иако је додао још нека објашњења, вероватно по сећању:

²⁰ АСАНУ, Историјска збирка, 10067, С. Вуловић сестричини Ради [Савић], Београд, 25. јул 1894; Софија, 9. март 1897; 13457, две бележнице (два бележника); 8758, С. Вуловић Стојану Новаковићу, Београд, 30. април 1881.

²¹ *Бележница*, 7.

„Хајдук Јеремија

„Ову ми је песму певао Јова Милошев, родом из Брестова, среза пољаничког, који сад живи у Рамном Делу. Добар и љубазан чича од 70 година. Научио је, каже, гудети још као дете од свога оца и од свога попа; а како је у млађим годинама путовао по раду и по Србији, то је и тамо неке песме научио ’од читанку’. Неписмен је. Ову је песму чуо од свога оца. Гуди доста лепо”.²²

У *Бележници* после песме *Ајдук Јеремија* следе *Песма о Сјрижби*, *Песма која се њева у колу у Градњи*, *Сјавала Сјана* (IV део песме или посебна песма). Потом следе белешке од 16. новембра 1894. (Ушавце 16ог новембра) у којима се спомиње и реч *рујан* и након тога песма *Женидба Будимлије Јове*, која је забележена претходног дана, 15. новембра 1894. године у Градњи:

„Женидба Будимлије Јове

Певао ми уз гусле у Градњи 15ог новем. 1894. Јова Новаковић, младић од 24–25 год., писмен. Био чувар на граници две године и тамо, а подстаком Ристе Командира, научио гудети и певати. Гуди слабо, а пева прилично. Ову је песму, вели, научио ’из Вукова дела’”.²³

У „Годишњици Николе Чупића XIV” из 1894. године, после песме *Хајдук Јеремија* одмах следи песма *Женидба Будимлије Јове*. Дакле, Вуловић није објавио песме по редоследу записивања у *Бележницу*, односно прескочио је *Песме о Сјрижби*, и *Песму која се њева у колу у Градњи*. Као и у случају песме *Хајдук Јеремија*, дао је претходне напомене састављене на основу записа из *Бележнице*:

„II. Женидба Будимлије Јове

Ову ми је песму певао уз гусле Јова Новаковић из Градње у Пољаници, младић од 24–25 година, писмен. Био је чувар на граници две године и тамо научио гудети и певати, а на то га – вели – побудио његов командир, Риста, звани Хаџи Лоја, родом из Босне. Гуди слабо, а пева прилично. Ову је песму научио из *Вукова Дела* пре две године. Поређењем ове песме са оном изворном у Вукову зборнику видеће се колико се она и по језику и по саставу изменила само за две године. А шта би било од ње, кад би за једно сто година ходила од уста до уста неписмених певача?! [...] Тако се ова песма ставља овде не само као пример нове епске поезије у врањском округу, већ и као пример како се песма мења”.²⁴

²² С. Вуловић, *Хајдук Јеремија у: Белешке и Белешнице језичне, лијерарне, историјне, фолклористичне и др.*, Годишњица Николе Чупића, 1894, XIV, 269.

²³ *Бележница*, 16.

²⁴ С. Вуловић, *II. Женидба Будимлије Јове у: Белешке и Белешнице лијерарне, историјне, фолклористичне и др.*, Годишњица Николе Чупића, 1894, XIV, 272–273.

Вуловић се у Пољаници посебно распитивао о гулама и гусларима, „божјацима” (слепим гусларима): „Чика Мијаило памти, да је у његово младо време било у Пољаници гуслара и гусала”:

„Гусала и гуслара, вели деда Стојко, беше у његово младо доба врло много, па се сад загубило. И он и чича Јово Миљковић веле, да су и овде долазили много божјаци и мечкари и то вазда око тројице. Чича Јово Миљковић вели да гусле његова оца (умро на брзо после ослобођења ових крајева) још седе у кући његовој, али нико више у њих не удара”.²⁵

На основу разговора са најстаријим становницима Вуловић је закључио да немају других историјских традиција, „осим што су их слушали од тих божјака”, који су „гудели и певали песме о старим српским јунацима”.²⁶ Најстарији родови били су Целепчани, Целасинци и Веселинци (по прадеди Веселину): „У свој Пољаници главне су две славе: Никољ-дан и Аранђелов-дан”.²⁷ Забележио је да су „по казивању чиче Јована Стојкова” села у Пољаници: Власе, Големо Село, Студена, Тумба, Мијаковце, Крушева Глава, Градња, Стрешак, Урманица, Смиловић (Смиљевић), Секирје (Сикирје), Дреновац, Ушавце (Ушевце), Станце, Рождаце.²⁸ Некадашња арнаутска села у Пољаници (Добрејанце, Трстена, Драгобужде, Лалинце и др) насељена су, према Вуловићевим записима, 150–200 година раније (дакле 1700–1750). Кад су ишли у Србију, становници Пољанице говорили су да иду у Крајину. Арнаути су људе из Србије звали „Шијаци”.²⁹ Вуловић је бележио етнографске и етнолингвистичке специфичности тамошњег народа и његовог говора:

„Големо село. 17и нов. пре п.

Деда Стојко Стојановић, старином одавде. Кад се Карађорђе подигао (1804) било му 10-12 год. Носи још беле чакшире, а у његово младо доба, вели, не беше нигде да се види ’црна дреа’. Оженио се у 43и години; јер га били убили [избили] Арнаути, па носио дуго живе ране, те не хтела поћи за њега ни једна девојка. И пошто се оженио, прва се жена дуго вајкала што је пошла за човека, коме мора да пере кржаве кошуље. После га ране прошле, а жена му умрла. За тим, после неког времена, он узе другу жену, па је после месец дана ’фрљија’, па онда узео и трећу, па и њу отерао, пошто неку глобу платио (500 д.), а ишли му на руку и Турци и попови. Од прве жене остали му синови. Има и праунучиће”.³⁰

²⁵ Бележница, 21.

²⁶ Исио, 2.

²⁷ Исио.

²⁸ Исио, 15.

²⁹ Исио, 4а.

³⁰ Исио, 20–20а.

Посебну пажњу посвећивао је националним питањима у крајевима који су припали Србији после ратова 1876–1878. године. Као и други који су бележили успомене становништва, и Вуловић је забележио сведочанства о притисцима због којих су људи користили поједине речи у одређеним околностима, избегавајући употребу других:

„Председник [Општине Големо Село] Илија Стајковић причајући како су Арнаути чинили зулум у његовој кући у очи Јовањи дна 1878. вели: Ја им кажем: мој татко – не смем да кажем мој отац (јер као тако Срби говоре)”.³¹

Забележио је и успомене корисне за разумевање историјских догађаја, као што су Милојева буна 1841. и рат 1876–1878. године:

„Поп Михаило Поповић из Градње прича, да је његов стриц, поп Ђорђе у Милојину буну [1841] хтео да побуни Пољаницу, па морао утећи у Србију. А отац његов прота Сима, који је био намесник и за Гилане (које је одавде од границе 4-5 сах. далеко), пао је био у сужњу код Турака 1877/78, па га у Врању везана одвели и хтели одвести и у Приштину, да у то није дошла срп. војска у Врање. Даље, како су Арнаути мрзили попове и како га је отац за то млада запопио, што није сам смео више ићи у парохију, јер га Арнаути по бради познаду да је поп”.³²

Вуловић је био заинтересован за посебности у говору народа, односно за речи и изразе који се користе у појединим крајевима: „И у овом селу каже се, рујан грах кукуруз, јечам, рујни пилићи = млад, зелен. А за рујно вино рече деда Стојко, да он мисли да је то 'поарно вино, густо, лепо', а кад није тако онда је 'винце'”.³³ У Лесковцу је код Стојана Младеновића (брата учитеља у Градњи Стевана Младеновића) забележио песме „налик гласом на песме шумадискe”, као и поједине изразе.³⁴

Вуловићева путовања била су физички веома захтевна. Ишао је реком Ветерницом, а потом три и по сата оштрим ходом по брдовитом терену. У Лесковцу је забележио своја путовања 20. новембра (2. децембра) 1894. године:

„Клисура је веома лепа и романтична. Бродили [прелазили] смо Ветерницу до Мирошеваца око 53 пута. Колских бродова [прелаза] има и више. Лево и десно по висовима од клисуре виде се села: Мијовце, Лалинце, Гагинце, Барје, итд. И на изласку Вина. Од Големог Села до Мирошеваца стигли смо доста оштрим ходом за 3 ½ сах. – Хладан ветар у клисури, нарочито при изласку. [...] Вечера и конак код учитеља бунушког, сина попа Стојиљка из Градње, Тасе Поповића [Атанасије Поповић, учитељ у Бунуши у Лесковачком срезу Врањског округа,

³¹ *Исџо*, 21.

³² *Исџо*, 23а.

³³ *Исџо*, 20а.

³⁴ *Исџо*, 25.

син Стојиљка Поповића, свештеника у Смиљевићу...]. Сутра, 20 [о]г бех у цркви (недеља и причест). Беше 10 до 15 жена с малом децом, од 2-6 година, понајвише болесном. Људи свега неколико – међу њима један тежак болесник. После цркве код попа. Разговор и о Дубочици. Језик је овде као и у Пољаници и у опште на целом овом појасу с леве стране Мораве од Јастрепца до Скопља. Ручасмо код учитеља, па преко Жабљана у Вучје. Из Вучја поред Дев. казана (Ђаволски казан) у село Накривањ”.³⁵

*

Вуловић је и 1896. године обилазио југ Краљевине Србије. Из његових бележака под насловом „Моје екскурсије 1896. год.” можемо видети да је 25. октобра (6. новембра) 1896. године путовао возом из Београда у Ниш. Водио је дуг и веома отворен разговор са генералом Јованом Бели-Марковићем, Баба-Дудићем, бившим краљевским намесником.³⁶ По доласку у Ниш, Вуловић је наредног дана, 26. октобра (7. новембра) 1896. године, после доручка, прво обишао Ћеле-кулу.³⁷ У подне је отишао у касину, где се састао са нишким професорима, „који се весељаху и ту с њима и ручао”.³⁸ После ручка отишао је на железничку станицу где је био дочек краља Александра, који је стигао у Ниш око три сата: „Учини ми се овога пута слабији, замишљенији и збуњенији но обично”. Забележио је да је био код предавача Миће (Димитрија) Поповића и да му је увече П. (стар) Вукићевић послао комињака: „те уз њега добро вечерах”.³⁹ Следећег дана отишао је са Вукићевићем у Топоницу.⁴⁰ После подне био

³⁵ *Исџо*, 27–28.

³⁶ *Исџо*, 34.

³⁷ Вуловићу је обилазак Ћеле-куле био ритуал: „Ја сам и сада у Нишу прву походу учинио Ћеле-Кули. Тако радим вазда кад год у Ниш дођем. То је мој хаџилук на том путу”. С. Вуловић, *Од Зајреба до Софије (Бранково коло за 1898, бр. 13, 15–18, стр. 402, 471, 503, 531 и 565)*, у: С. Вуловић, *Целокућна дела*, Књ. друга, [приредио Јаша М. Продановић], Београд [б. г.], 306.

³⁸ Професори Нишке гимназије били су 1896. године: Михаило Марковић, директор, Спира Станишић, професор географије, Паја Аршинов, професор хемије и др, Светозар Обрадовић, професор рачунице и геометрије, Никола Врсаловић, професор геометрије и алгебре, Светолик Ранковић, професор науке хришћанске (књижевник), Јован Марјански, професор немачког језика, Мита Лукић, професор историје опште и немачког језика, Коста Стојановић, професор геометрије, физике и алгебре, Миљивоје Башић, професор словенског језика, литерарних облика, књижевности и српског језика, Павле Љотић, професор (филозофске) пропедевтике и немачког језика, Душан Јовановић, професор латинског језика и физике. Вид. *Државни календар Краљевине Србије за њресџујну јодину 1896.*, Београд 1896, 43.

³⁹ Мића Поповић је Димитрије Поповић, предавач историје опште, историје српске, српског и грчкој језика у Нишкој гимназији 1896. године. П. Вукићевић је највероватније Петар Вукићевић, правозаступник (адвокат) у Нишу. Вид. *Државни календар Краљевине Србије за њресџујну јодину 1896*, Београд 1896, 30, 43.

⁴⁰ *Бележница*, 35.

је гост на свадби предавача М. (Димитрија) Поповића у кафани „Македонија”.⁴¹ Наредног дана рано ујутро отпутовао је у Владичин Хан где је имао састанак са учитељима код учитеља Косте Денића. Забележио је да је послао поруку учитељу у Власини (Масурички срез Врањског округа) Милу Лекићу.⁴² Брижљиво је бележио сваки догађај, као и своја размишљања. Наставио је пут из Владичиног Хана према Градњи:

„Прошли села Репинце, Куново, Брестово (овде се одморили око 2 сах. по под. и пили вина) а одавде све страном и врлетним путем па кроз романтичну и страшну Сенску Клисуру (село: Солачка Сена) па поред Стрешка [Стрешак] и Крушове Главе [Крушева Глава] у 5 сах. у Градњу. Домаћин Ст.[еван] Млад. [еновић, учитељ у Градњи] није ми се надао, јер не беше примио мога писма. Ну дочек љубазан. Вечерао славно [...] Јуче вас дан и ноћас сву ноћ падала киша. Над мојом постељом ноћас прокапљавало”.⁴³

На основу његових разговора са становништвом, забележеним у дневнику, могу се уочити четири друштвено-језичка историјска слоја, о којима је сведочио говор становништва Пољаница. На првом нивоу налазиле су се народне песме у којима се, како је закључио, „очувало више особина правога српскога говора, но у живу говору”.⁴⁴ Скоро сви старији људи говорили су да је раније било више гусала и гуслара него тада. Историјске традиције, осим гусларске, није приметио. Песме које се певају у пољу („код оваца”), личиле су му на шумадијске песме. Становници су славили породичне крсне славе. Вуловић је увек узимао у обзир казивања о пореклу људи са којима је разговарао, односно да ли се сматрају досељеницима и одакле, или староседеоцима. Најстарији становници говорили су му да памте Карађорђево и Милошево време. Сећали су се ко је од њихових чланова породице учествовао у Милојевој буни 1841. године. На другом нивоу могао се приметити бугарски утицај („Ја им кажем: мој татко – не смем да кажем мој отац”). На трећем нивоу били су новији утицаји из Србије („Туј смо песму, господине, од Срби

⁴¹ *Исџо*, 35а.

⁴² У Пољаничком срезу Врањског округа учитељи су 1896. године били: Крста Денић и Анка Вељковић у Владичином Хану, Јован Анастасијевић у Големом Селу, Стеван Младеновић у Градњи, Светозар Поповић у Моштаници, Светозар Н. Крстић у Прибоју и Риста Стевановић у Стублу. У Пољаничком намесништву Врањског протопрезвитерата Нишке епархије свештеници су били: Васа Поповић големоселски, Михаило Поповић градњански (у Градњи), Стојиљко Поповић, смиљевићки, Трајко Ковачевић прибојски, Јован Костић стубаљски, Станко Петровић предејански. Начелник Пољаничког среза са седиштем у Владичином Хану био је начелник треће класе Алекса Цветковић. Вуловић је забележио да се представио у средској канцеларији заступнику капетанову (начелникову) писару К.(ости) Петровићу. Вид. *Државни календар Краљевине Србије за њресџујну јодину 1896.*, Београд 1896, 57, 166.

⁴³ *Исџо*, 37а–38а.

⁴⁴ *Исџо*, 42.

научили”). Вуловић је нагласио да су се посебности говора тог краја губиле код образованијег становништва:

„Можда утицај званичнога и културнога српског дијалекта чини, те се у многим речима задржава о, које би се иначе изговорило као а. Утицај овај одиста доста јак. Од свештеника, па до општинског пандура, и сваког отреситијег сељака осећа се, да тежи да му говор буде што ближе књижевном српском, те се већ у њих често чује и инфинитив и Зћи и бти падеж итд.”⁴⁵

Утицај српског књижевног језика образовао је, дакле, четврти и последњи друштвено-језички слој у говору становништва Пољаница о којем сведоче Вуловићеве забелешке.

*

Трећи део *Бележнице*, под насловом *Украј мора*, дневник је о боравку у Абацији (Abazzia), отменом аустроугарском одмаралишту и лечилишту (Опатија), где су описани и излети у Волоско (Volosca), Ловран (Laurana), Ичићи (Icici), на Лошињ (Lussino, Lusin), Ријеку (Fiume) и Црес (Cherso). Из Србије до Абације путовало се возом преко Земуна. Вуловић је бележио места кроз која је пролазио.⁴⁶ Белешке су фрагментарне, као и његово писање, како је оценио Љубомир Недић, који је истакао да је Вуловић имао „дух да проникне и памет да схвати и процени”.⁴⁷ У дневнику који је водио у Абацији (Опатији), Вуловић је редовно писао о свом здравственом стању:

„4-ог нов.[ембра] Аб[ација]. Глава ме ноћас болела јаче но прошле две ноћи, и мање сам спавао. [...] Глава мало мање боли но јуче, али за то врат више и теже гутам. Можда сам јуче озебао мало шетајући после подне с огрнутим иберцигером. А можда је тако морало доћи – баш као и лане [...] Све дакле оно, што веле да је за срце добро, мени чини зло”.⁴⁸

На самом крају дневника који је водио током зимовања у Абацији, Вуловић је 4. (16) децембра 1897. године забележио: „За 5 недеља дакле добио сам скоро 3 кила. У тој размери чини ми се, да је пошло и остало опорављање. Боже окрени на добро и на боље”. Светислав Вуловић је, међутим, умро пет месеци касније, у Београду, 3. (15) маја 1898. године.

⁴⁵ *Исјо*, 42.

⁴⁶ *Исјо*, 48. Упор. путопис С. Вуловића, *Од Зајреба до Софије*, у: С. Вуловић, *Целокуйна дела*, Књ. друга, Београд [б. г.], 287–324.

⁴⁷ Љ. Недић, *Светислав Вуловић*, у: *Целокуйна дела*. Књ. 2, Београд, 1932, 328.

⁴⁸ *Бележница*, 50а и даље. О Вуловићевом здрављу и смрти писали су Љубомир Недић и Јаша Продановић. Узроци слабљења његовог здравља су вишеструки и представљају засебну тему.

Захваљујући сачуваној, дигитализованој и објављеној *Бележници* Светислава Вуловића може се реконструисати начин његовог рада на прикупљању етно-лингвистичких података. Могу се боље сагледати његова гледишта и стећи нови и до сада непознати увиди у његов начин мишљења. Белешке су, наиме, биле познате и објављене, али тек сада, када је Вуловић идентификован као аутор *Бележнице*, оне добијају свој прави смисао и значај. Представљају и сведочанство о Вуловићевом животу које заједно са сачуваним писмима и другом архивском грађом може допринети састављању веродостојне биографије и бољем разумевању његовог научног рада и времена у којем је живео.

Борис З. Милосављевић*

Српска академија наука и уметности
Балканолошки институт
Кнез Михаилова 35/IV
11000 Београд

Кључне речи: Божидар Кнежевић, Светислав Вуловић, *Бележница*, *рујно*

Boris Z. Milosavljević

SVETISLAV VULOVIĆ'S NOTEBOOK

The National Library of Serbia holds numerous collections of manuscripts. Among them is a notebook attributed to Božidar Knežević (1862–1905), philosopher, historian and translator from English, French, German and Russian into the Serbian language. After thorough analysis of the manuscript, chronology, and published papers the author of the Notebook referred to, we could conclude that Notebook did not belong to Božidar Knežević, but Svetislav Vulović (1847–1898), literary critic and literary historian, professor of Belgrade Faculty of Philosophy, member of the Royal Serbian Academy of Sciences. The paper deals with the composition and dating of the Notebook (1894, 1896, 1897). It considers Vulović's diary notes, reconstruction of his travels in Southern Serbia and Austria-Hungary (Abbazzia respectively), the identity of the people he met and spoke to. He recorded the versions of Serbian national epic poems he heard sung to the gusle, and published them.

---

*borismiloss@gmail.com